
ਪਾਠ 4 ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ

ਪਾਠ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ

- 4.0 ਮਨੋਰਥ
- 4.1 ਭੂਮਿਕਾ
- 4.2 ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ
- 4.3 ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਿਯਮ
- 4.4 ਕੁਝ ਫੁਟਕਲ ਜੋੜ
- 4.5 ਸਾਰ
- 4.6 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ
- 4.7 ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

4.0 ਮਨੋਰਥ

ਜਦੋਂ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਅਜੇ ਤਕ ਵੀ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਸਿਰ ਠੀਵਾਂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਇਸ ਉਲਾਂਭੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਬਾਕਾਇਦਾ ਉੱਦਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਚੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਬੈਠ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਿਯਮ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਆਸ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਉਪਰੰਤ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਲਿਖਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ।

4.1 ਭੂਮਿਕਾ

ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਪੇਹਰਾ 4.0 ਵਿਚ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਅਹਮ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਔਖਾ ਵੀ। ਇਹ ਪਾਠ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸੈਖਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭਾਗ ਬਣਾਏ ਹਨ :

- 1 ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ
- 2 ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਉੱਘੇ ਨਿਯਮ
- 3 ਕੁਝ ਫੁਟਕਲ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਉਲਾਂਭੇ ਦੇ ਭਾਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੋਗੇ।

4.2 ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ

ਬੋਲੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਲਿਪੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ, ਲਿਪੀ ਦਾ ਹਰ ਅੱਖਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਿਸੇ ਧੁਨੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਪੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੋਲੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਧੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ ਅੱਖਰਾਂ ਜਾਂ ਵਰਨਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ 'ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਬੋਲ ਜਾਂ ਧੁਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਜੋੜਨਾ'। ਹਰ ਲਿਪੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਨਿਯਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕੁਝ ਆਧਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ।

ਉੱਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਉਚਾਰਨ ਹੈ—ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਸੁਰਜੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ। 'ਅੱਜ ਦੀ ਡਾਕ ਵਿਚ ਚਾਰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਈਆਂ' ਵਾਕ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਬਦ 'ਆਈਆਂ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ 'ਆਈਆਂ' ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ ਸਾਧਾਰਨ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਨਾਸਿਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੇਵਲ ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜੋੜ 'ਆਈਆਂ' ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰਾ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਬਣਤਰ ਵਿਚਾਰੀਏ। ਕਿਰਿਆ '-ਆਂ' ਤੋਂ 'ਆਈ' ਇਕ ਵਚਨ, ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਰੂਪ ਬਣਿਆ; ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਹੁਵਚਨ ਦਾ '-ਆਂ' ਲਾ ਕੇ 'ਆਈਆਂ' ਬਣਿਆ। ਏਹੋ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਹੀ ਜੋੜ ਹਨ। ਸੋ ਸਿਰਫ਼ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹੋਰ ਵੇਖੋ—'ਧੋਬੀ', 'ਸੰਪੂਰ' ਤੇ 'ਗੰਧ' ਤਿੰਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਅੱਖਰ 'ਧ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ 'ਘ', 'ਝ', 'ਢ', 'ਧ', 'ਭ' ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਹੋਰ। ਉੱਤੇ ਇੱਥੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਧੋਬੀ', 'ਸੰਪੂਰ', 'ਕੰਧ' ਨੂੰ ਜੋ ਠੀਕ ਉਚਾਰਨ ਮੁਤਾਬਕ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਏ 'ਧ' ਦੀ ਥਾਂ ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੱਖਰ ਵਰਤਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਸੋ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੇਵਲ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਚਾਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਹੜੇ ਆਧਾਰ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਬਦ 'ਮੰਨੇ' ਦਾ ਆਮ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ 'ਨ' ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਲਾ ਬਿੰਦੀ (ਨਾਸਿਕਤਾ) ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪੁਰਖ, ਇੱਕ ਵਚਨ ਦੇ ਕਿਰਿਆ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿੰਦੀ ਅਵੱਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। 'ਜੇ ਤੂੰ ਲਿਖੇਂ, ਜੇ ਤੂੰ ਜਾਵੇਂ, ਵਿਚ ਕਿਰਿਆਵਾਂ 'ਲਿਖੇਂ', 'ਜਾਵੇਂ' ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਤਾਂ 'ਜੇ ਤੂੰ ਮੰਨੇਂ' ਵਿਚ ਵੀ ਲੱਗੇਗੀ। ਪਰ ਤੀਜੇ ਪੁਰਖ, ਇੱਕ ਵਚਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ। 'ਜੇ ਉਹ ਲਿਖੇ, ਜੇ ਉਹ ਜਾਵੇਂ' ਵਿਚ 'ਲਿਖੇ' ਤੇ 'ਜਾਵੇਂ' ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਤਾਂ 'ਜੇ ਉਹ ਮੰਨੇਂ' ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਉਚਾਰਨ ਏਥੇ ਵੀ 'ਮੰਨੇਂ' ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ 'ਮੰਨੇ' ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਆਧਾਰ 'ਵਿਆਕਰਨ' ਵੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਆਕਰਨ ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਲੇਖਕ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੇ-ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ -ਆ (ਕੰਨਾ) ਆਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ '-ਵਾਂ' ਲਾ ਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ -'ਭਾਸ਼ਾਂ' ਤੋਂ 'ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ' 'ਇੱਛਾਂ' ਤੋਂ 'ਇੱਛਾਵਾਂ', 'ਹਵਾਂ' ਤੋਂ 'ਹਵਾਵਾਂ'। ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ' ਹੈ।

ਵਿਆਕਰਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਪੱਤਰ-ਪ੍ਰੇਰਕ' ਨੂੰ 'ਪੱਤਰ ਪ੍ਰੇਰਕ' ਅਰਥਾਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਲਿਖਣਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋ ਨਾਵ 'ਪੱਤਰ' ਤੇ 'ਪ੍ਰੇਰਕ' ਜੁੜ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਨਾਵ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਜੋੜਨੀ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ—'ਪੱਤਰ-ਪ੍ਰੇਰਕ'। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਪੱਤਰਕਾਰ' ਨੂੰ 'ਪੱਤਰ-ਕਾਰ' ਲਿਖਣਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। '-ਕਾਰ' ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗੇਤਰ ਤੇ ਪਿਛੇਤਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ 'ਪੱਤਰਕਾਰ' ਸ਼ੁੱਧ ਜੋੜ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ 'ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ' ਤੇ 'ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ' ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰਕੇ 'ਸ਼੍ਰੀ ਮਾਨ' ਤੇ 'ਸ਼੍ਰੀ ਮਤੀ' ਲਿਖਣਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। '-ਮਾਨ' ਤੇ '-ਮਤੀ' ਦੋਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਿਛੇਤਰ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ 'ਸ਼੍ਰੀ' ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣਗੇ। ਸ਼ੁੱਧ ਜੋੜ 'ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ' ਤੇ 'ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ' ਹਨ।

ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਿਆਂ, ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਉਤਪੱਤੀ (etymology) ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ 'ਮੂਲ', ਮੁੱਢਲਾ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਪ। ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਜਾਂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਕੀ ਸੀ। ਕਈ ਲੇਖਕ ਸ਼ਬਦ 'ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਪਰਮ-ਆਤਮਾ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਜੋੜ 'ਪਰਮਾਤਮਾ' ਹੋਣਗੇ, 'ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ' ਨਹੀਂ। 'ਸਰਦਾਰ' ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਲੋਕ 'ਸ੍ਰਦਾਰ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਸਰ+ਦਾਰ' ਦਾ ਸਮਾਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਰੂਪ 'ਸਰਦਾਰ' ਹੈ। ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰੀਖਿਆ' ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਪਰੀਕਸ਼ਾ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਦੇ ਸਹੀ ਜੋੜ 'ਪਰੀਖਿਆ' ਹਨ ਕਈ ਲੇਖਕ 'ਸ਼ਾਖਾਂ' ਨੂੰ 'ਸ਼ਾਖਾਂ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਸ਼ਾਖ' (ਫ਼ਾਰਸੀ) ਤੇ 'ਸ਼ਾਖਾਂ' (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ), ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਅਰਥ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ 'ਸ਼ਾਖਾਂ' ਦੇ ਖੱਬੇ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਲਾਉਣੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ /ਖ/ ਦੀ ਧੁਨੀ ਮੌਜੂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ 'ਸ਼ਾਖਾਂ' ਨੂੰ 'ਸ਼ਾਖ' ਲਿਖਣਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ /ਖ/ ਦੀ ਧੁਨੀ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ। ਸਹੀ ਜੋੜ ਹਨ—ਸ਼ਾਖਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਖ਼ਾਂ। 'ਲੰਬਰਦਾਰ' ਨੂੰ 'ਨੰਬਰਦਾਰ' ਲਿਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਆਮ ਹੈ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸੂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨੰਬਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਦਾਰ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਹੈ। 'ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਜਾਂ ਸਮਾਸੀ ਅੰਸ਼ ਲਾਉਣ ਦੇ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਅਤੇ 'ਨੰਬਰਦਾਰ' ਦੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਰੂਪ 'ਅਲਮਬਰਦਾਰ' ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ 'ਝੰਡਾਬਰਦਾਰ, ਮੁੱਖੀ, ਸਰਦਾਰ'। ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚ ਅਰੰਭ ਵਾਲਾ /ਅ/ ਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸ਼ਬਦ 'ਲੰਬਰਦਾਰ' ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹੋ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਜੋੜ ਹਨ।

ਜੋ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਇਕ ਆਧਾਰ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਵੀ ਹੈ।

ਵਿਆਕਰਨ ਤੇ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਆਧਾਰ ਹੈ 'ਪਰੰਪਰਾ'। ਕਈਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਏਨੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਖੁਭੇ ਹੋਏ ਜੋੜ ਭਾਵੇਂ ਅਜੋਕੇ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਸਤਿਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸਤ' ਹੈ, 'ਸ੍ਰੀ' ਲਿਖਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਕਈਆਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ ਨੂੰ ਬਦਲਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਦਿਆਂ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਹੀ ਸਹੀ ਜੋੜ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਪਿੱਛੇ ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਧੋਖੀ', 'ਸੰਧੂਰ' ਤੇ 'ਕੰਧ' ਵਿਚ 'ਧ' ਦੇ ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਚਾਰਨ ਹਨ। ਪਰ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਤਿੰਨੀ ਥਾਈਂ ਅੱਖਰ 'ਧੋ' ਲਿਖੀਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਫਾਇਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। 'ਘ, ਝ, ਞ, ਟ, ਠ' ਵਾਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜੋੜ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੇ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਇੰਜ ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਤਾਂ ਉਚਾਰਨ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ, ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਆਧਾਰ ਮੰਨਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਅਭਿਆਸ

ਨੋਟ: ਹੇਠ-ਦਿੱਤੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਉੱਤਰ ਦਿਓ, ਉੱਤਰ ਖ਼ਾਲੀ ਛੱਡੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਦੇਣੇ ਹਨ। ਜਵਾਬ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਬ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਾ।

1 ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ? ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਓ।

4.3 ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਿਯਮ

ਉਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕਨਵੇਨਸ਼ਨ ਨੇ ਇੱਕ 'ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਕਮੇਟੀ' ਬਣਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਫ਼ੀਮੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਨਿਯਮ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕਈ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਰ 'ਹ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ 'ਹ' ਹੀ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਚਲੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ 'ਹ' ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ 'ਸੁਰ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਹੋਰ', 'ਹੋਇਆ', 'ਹੋਲੀ', ਵਿਚ ਤਾਂ /ਹ/ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ 'ਬਾਹਰ', 'ਸ਼ਹਿਰ', 'ਰਾਹ', 'ਪੀਹਣ' ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਅੱਖਰ 'ਹ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ /ਹ/ ਧੁਨੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸੁਰ' ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਸੁਰ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਦਿੱਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ 'ਸ਼ਹਿਰ' ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੋੜ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਸਨ-ਸ਼ੈਹਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਸ਼ਹਰ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜੋੜ ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਾਂ ਜਿੱਥੇ 'ਹ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਓਥੇ ਉਚਾਰਨ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੁਰ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਪੁਰਾਣੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਪਸੰਪਨਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸੀਂ ਇਥੇ 'ਹ' ਅੱਖਰ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਉਚਾਰਨ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ /ਹ/ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਠੀਕ /ਹ/ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਮਲਵਈ, ਤੇ ਪੁਆਧੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ 'ਹ' ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ /ਹ/ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਓਥੇ ਸੁਰ ਉਚਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਅਜੇ ਪੁਰਾਣੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਰ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਕਮੇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

- ੳ) ਸ਼ਹਿਰ, ਕਹਿਰ, ਪਹਿਰ, ਜ਼ਹਿਰ;
- ਰਹਿਣਾ, ਬਹਿੰਦਾ, ਕਹਿੰਦਾ;
- ਕਹਿ, ਰਹਿ, ਸਹਿ।

ਆਦਿ ਦੇ ਇਹ ਜੋੜ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਉਤੇ ਦੁਲਾਵਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਜਾਪੇ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਅੱਖਰ ਹਾਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ (ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਲਗ ਤੋਂ) ਰਹੇਗਾ, ਅਤੇ ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੇਗੀ।

- ਅ) ਕਿਹੜਾ, ਜਿਹੜਾ, ਵਿਹੜਾ;
ਫਿਹਣਾ, ਮਿਹਣਾ, ਲਿਹਣਾ;
ਇਹਦਾ, ਇਹਨਾਂ, ਇਹਥੋਂ

ਆਦਿ ਵਿਚ ਹਾਹੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੇਗੀ, ਅਤੇ ਹਾਹਾ ਮੁਕਤਾ ਰਹੇਗਾ।

ਪਰ ਖੇਹ, ਰੇਹ, ਫੇਹ, ਆਦਿ ਵਿਚ ਹਾਹੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲਾ ਲੱਗੇਗੀ।

ਨਿਯਮ ਇਹ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜੇ ਹਾਹਾ ਅੰਤਿਮ ਅੱਖਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲਾ ਲੱਗੇਗੀ, ਪਰ ਜੇ ਹਾਹੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੱਖਰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗੇਗੀ।

'ਇਹ' ਦੇ ਜੋੜ ਈੜੀ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਜਾਏ। ਇਥੇ ਭਾਵੇਂ ਹਾਹਾ ਅਖੀਰੀ ਅੱਖਰ ਹੈ ਪਰ 'ਇਹ' ਦੇ ਸਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਜੋੜ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ।

- ੲ) ਸਹੁਰਾ, ਮਹੁਰਾ, ਬਹੁਤਾ;
ਅਹੁਰ, ਖਹੁਰ, ਟਹੁਰ;
ਕਹੁ, ਬਹੁ, ਰਹੁ;

ਅਹੁੜੀ, ਬਹੁੜੀ, ਵਹੁਟੀ ਆਦਿ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਕਨੌੜਾ ਬੋਲਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਰਹੇਗਾ, ਅਤੇ ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਔਕੜ ਲੱਗੇਗਾ।

- ਸ) ਸੋਹਣਾ, ਮੋਹਣਾ, ਖੋਹਣਾ;
ਬੋਹਰ, ਬੋਹੜ, ਪੋਹਲੀ, ਮੋਹਲੀ;
ਖੋਹ, ਮੋਹ, ਰੋਹ, ਲੋਹ

ਆਦਿ ਵਿਚ ਹਾਹੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਹੋੜਾ ਲੱਗੇਗਾ, ਅਤੇ ਹਾਹਾ ਮੁਕਤਾ ਰਹੇਗਾ।

ਏਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਠੀਕ ਉਤੇ ਦਿੱਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਕੁੱਝ ਫਰਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਔਕੜ ਲਾਉਣਾ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ—ਸੁਹਰਤ, ਸੁਹਬਤ, ਤੁਹਮਤ, ਮੁਹਲਤ, ਆਦਿ।

'ਉਹ' ਦੇ ਜੋੜ ਉੜੇ ਨੂੰ ਔਕੜ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਜੋੜ (ਉਹ) ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਹ) 'ਗਿਆ', 'ਲਿਆ', 'ਰਿਹਾ', ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ 'ਗਇਆ', 'ਲਇਆ', 'ਰਹਿਆ', ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਉਚਾਰਨ ਹੀ ਇਵੇ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਉਚਾਰਨ ਮੁਤਾਬਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ 'ਗਿਆ', 'ਲਿਆ', 'ਰਿਹਾ' ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਕ) ਸੰਜੁਗਤ ਵਿਅੰਜਨ (ਜੁੜਵੇਂ ਵਿਅੰਜਨ) ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਮੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਜੁਗਤ ਰੂਪ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕੁੱਝ ਨਮੂਨੇ ਇਹ ਹਨ। :

ਮੂਠ ਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਜੋੜ

ਇੰਦ੍	ਇੰਦਰ
ਚੰਦ੍	ਚੰਦਰ
ਯੰਤ੍	ਜੰਤਰ ਜਾਂ ਯੰਤਰ
ਮੰਤ੍	ਮੰਤਰ
ਸ੍ਰਿਸ਼ਿਟ	ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ
ਦ੍ਰਿਸ਼ਿਟ	ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ
ਪ੍ਰਸ਼ਿਟ	ਪ੍ਰਸ਼ਟੀ

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਜੁਗਤ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇ ਟੀਰਘ ਸੁਰ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਜੁਗਤ ਰੂਪ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਵੀਕਾਰ, ਕ੍ਰੋਧ, ਟ੍ਰੇਨ, ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਬ੍ਰੇਕ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸਵ ਕ੍, ਟ੍, ਪ੍ਰ, ਬ੍ ਸੰਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਟੀਰਘ ਸੁਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਖ) ਜੋੜਨੀ (hyphen) ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ ਜੋ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋੜਨੀ ਪਾ ਕੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਿਰ-ਸਦਕਾ, ਸਿਰ-ਖਪਾਈ, ਹੱਥ-ਘੜੀ, ਹੱਥ-ਪੱਲੇ, ਕਾਰ-ਸੇਵਾ, ਖੰਡ-ਘਿਓ, ਚਾਹ-ਪਾਣੀ, ਚੋਟ-ਹਲਕਾ, ਚੋਟ-ਪਰਚੀ, ਤੁੜੀ-ਤੰਦ, ਦਾਲ-ਮੰਡਾ, ਦਿਨੋ-ਦਿਨ, ਪੱਤਰ-ਪ੍ਰੋਕ, ਮੂੰਹ-ਮੱਥਾ ਆਦਿ।

ਜਦੋਂ ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਜੋੜਨੀ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇਗੀ : ਅੱਡੋ-ਅੱਡ, ਸਿਰ-ਸਿਰ, ਸਿਰੋ-ਸਿਰ, ਹੱਥ-ਹੱਥ, ਹੱਥੋ-ਹੱਥ, ਹੱਥੋ-ਹੱਥੀ, ਗਲੀਏ-ਗਲੀ, ਘਰ-ਘਰ, ਘਰੋ-ਘਰੀ, ਘਟੋ-ਘੱਟ, ਚਾਨਣੋ-ਚਾਨਣੋ, ਛਾਵੋ-ਛਾਵੋ, ਜ਼ੋਰੋ-ਜ਼ੋਰੀ ਆਦਿ।

ਜੇ ਇੱਕੋ ਅਰਥ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੂਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜੋੜਨੀ ਲੱਗੇਗੀ : ਸਾਕ-ਸੰਗ, ਸਾਧ-ਸੰਤ, ਕਾਲਾ-ਸਿਆਹ, ਕੋੜਾ-ਜਹਿਰ, ਚਿੱਟਾ-ਦੁੱਧ, ਰੋਟੀ-ਟੁੱਕ, ਆਦਿ।

ਕੁੱਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇੰਜ ਇਕੱਠੇ ਬੋਲੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਿਰਾਰਥਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਰੂਪ ਵੀ ਜੋੜਨੀ ਪਾ ਕੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣਗੇ : ਹੱਥ-ਪਤੱਥੀ, ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ, ਪਾਟਾ-ਝੀਆ, ਪਾਣੀ-ਧਾਣੀ, ਮੁੰਡੇ-ਮੁੰਡੇ, ਲਾਗੇ-ਚਾਗੇ ਆਦਿ।

ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਗੇਤਰ ਤੇ ਪਿਛੇਤਰ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜੋੜਨੀ ਪਾਉਣੀ ਗ਼ਲਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਗ) ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਜੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹ ਚੀਰਘ ਸੁਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋਰ ਧੁਨੀ ਜਾਂ ਉਚਾਰ ਖੰਡ ਆਵੇ ਤਾਂ ਦੋ ਚੀਰਘ ਸੁਰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੁਸਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ 'ਪਤਾਲ' ਤੇ 'ਅਕਾਸ਼' ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਪਤਾਲ' ਤੇ 'ਅਕਾਸ਼' ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਈਮਾਨ' ਤੇ 'ਬਾਜ਼ਾਰ' ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ 'ਇਮਾਨ' ਤੇ 'ਬਜ਼ਾਰ' ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਅੱਗੇ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਹ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ :

ਅਕਾਸ਼, ਅਰਾਮ, ਅਵਾਜ਼, ਇਮਾਨ, ਕਨੂੰਨ, ਚਲਾਕ, ਪਜ਼ਾਮਾ, ਪਤਾਲ, ਬਦਾਮ, ਨਿਲਾਮ, ਸ਼ਕੀਨ, ਸੁਗਾਤ, ਪੁਸ਼ਾਕ, ਆਦਿ।

ਪਰ ਇਸ ਨਿਯਮ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਛੋਟੀ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

ਆਸਾਰ (=ਚਿੰਨ੍ਹ), ਆਕਾਰ, ਆਚਾਰ, ਆਧਾਰ

ਦੇ ਏਹੋ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਏਥੇ ਮੁੱਢਲੇ 'ਆ-' ਦੀ ਥਾਂ 'ਅ-' ਲਿਖਿਆ ਅਰਥ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਅਧਾਰ=ਧਾਰ ਰਹਿਤ)

'ਈਸਾਈ' ਦੇ ਏਹੋ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ (ਈਸਾਈ), 'ਈਸਾ', ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। 'ਹੈਰਾਨ' ਤੇ 'ਵੈਰਾਨ' ਦੇ ਵੀ ਏਹੋ ਜੋੜ ਸ਼ੁੱਧ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸਿਰਫ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ, ਚੀਰਘ ਸੁਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਇਵੇਂ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਹਨ—ਤਾਸੀਰ, ਤਾਲੀਮ, ਤਾਈਦ, ਆਦਿ।

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੁਸਵ ਸੁਰਾਂ /ਇ/ (ਸਿਹਾਰੀ) ਤੇ /ਉ/ (ਐਂਕੜ) ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਐਂਕੜ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਚੀਰਘ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਸਾਧੁ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ 'ਸਾਧ' ਜਾਂ 'ਸਾਧੂ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਬੁਧਿ' ਦਾ 'ਬੁੱਧ' ਜਾਂ 'ਬੁੱਧੀ' ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਆਏ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜੋੜ ਇੰਜ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ : ਉਨੱਤੀ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਪੁਸ਼ਟੀ, ਭਗਤੀ, ਵਿਅਕਤੀ, ਰਿਸ਼ੀ ਜਾਂ ਰਿਖੀ।

ਅਤੇ

ਸ਼ੱਤਰੂ, ਗੁਰੂ, ਪਸ਼ੂ, ਲਘੂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੁਲੈਂਕੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਐਂਕੜ ਸੀ।

ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿਹਾਰੀ ਤੇ ਐਂਕੜ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉੱਡ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਮੂਠ ਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਜੋੜ

ਕਠਿਨ	ਕਠਨ
ਮੰਦਿਰ	ਮੰਦਰ
ਚਤੁਰ	ਚਤਰ
ਠਕੁਰ	ਠਕਰ

ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਮੂਲ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਜਿਵੇਂ 'ਸਿਫਾਰਿਸ਼' ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ 'ਸਫਾਰਿਸ਼' ਹੈ, ਅਤੇ 'ਹਾਜ਼ਿਰ' ਨੂੰ 'ਹਾਜ਼ਰ' ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਹ ਜੋੜ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ :

ਸਾਲਸ, ਕਾਤਲ, ਖਾਹਸ਼, ਖਾਰਜ,

ਖਾਲਸ, ਜ਼ਾਹਰ, ਬਾਰਸ਼ ਆਦਿ।

ਨਵੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਜੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ 'ਸਪਤਾਹ' ਤੋਂ 'ਸਪਤਾਹਿਕ' ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ 'ਸ਼ਾਬਦਿਕ'।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਹਾਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਹਾਰੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਰੂਪ ਬਿਲਕੁਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਉਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਦੋਹ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। 'ਸਪਤਾਹ' ਤੋਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ 'ਸਪਤਾਹਿਕ' ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ 'ਸ਼ਬਦ' ਤੋਂ 'ਸ਼ਾਬਦਿਕ' ਬਣਾਉਣਿਆਂ 'ਸ਼' ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਕੰਨਾ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਵਿੱਧੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਹ੍ਰਸਵ ਸ੍ਰ ਨੂੰ ਦੀਰਘ ਵਿਚ ਬਦਲਨਾ। ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿੱਧੀ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ (ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ) ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਧੀਨ ਨਵੇਂ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਧੀ ਨਾ ਲਾਈ ਜਾਵੇ। ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਰੂਪ 'ਸਾਪਤਾਹਿਕ' ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਸਪਤਾਹਿਕ' ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ :

ਵਿੱਧੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ—ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸਪਤਾਹਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਆਦਿ।

ਵਿੱਧੀ ਸਹਿਤ—ਆਰਥਿਕ, ਸ਼ਾਬਦਿਕ, ਦੈਨਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਬੌਧਿਕ, ਮੌਖਿਕ, ਮੌਲਿਕ, ਵਾਰਸ਼ਿਕ, ਆਦਿ।

ਚ) /ਣ/ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਆਦਿ ਗੁਆਂਢੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ /ਨ/ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ /ਣ/ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵੇਖੋ ਜਾਣ :

ਹਿੰਦੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ

ਪਾਨੀ	ਪਾਣੀ
ਮਾਨ	ਮਾਣ
ਥਾਨਾ	ਥਾਣਾ
ਜੀਵਨ	ਜੀਵਣ
ਖਾਨਾ	ਖਾਣਾ
ਕਾਨਾ	ਕਾਣਾ

ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ (infinitive verb) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਹਿੰਦੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਵਿਚ /ਨਾ/ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਣਾ/ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਲਿਖਣਾ, ਵੇਖਣਾ, ਚੁੱਕਣਾ, ਚੱਲਣਾ, ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ /ਣ/ ਦੀ ਥਾਂ /ਨਾ/ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥਾਤ ਅੰਤਿਮ -ਣਾ ਨਾਲ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਣ/ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਕ ਹੋਰ ਨਿਯਮ ਵੀ ਹੈ। /ਰ/, /ੜ/, /ਲ/ ਤੇ /ਣ/ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ 'ਣ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ /ਣ/ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ /ਨ/ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਹ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ :

ਕਾਰਨ, ਸੰਪੂਰਨ, ਸਰਨ, ਸਧਾਰਨ, ਉਚਾਰਨ ਵਿਆਕਰਨ।

ਏਸੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ ਧੁਨੀ /ਰ/, /ਣ/, /ਲ/ ਜਾਂ /ੜ/ ਹੋਵੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਮਿਤ ਕਿਰਿਆ ਅੰਤ ਵਿਚ /-ਨਾ/ ਲਾ ਕੇ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਕਰਨਾ', 'ਤੁਰਨਾ', 'ਸੁਣਨਾ', 'ਬਣਨਾ', 'ਗਲਨਾ', 'ਵਲਨਾ' 'ਚੜ੍ਹਨਾ', 'ਰਿੜ੍ਹਨਾ', ਆਦਿ।

ਏਸੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਪਿਛੇਤਰ '-ਕਰਣ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ '-ਕਰਨ' ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਇਵ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਹਨ : ਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਨ, ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ, ਪੰਜਾਬੀਕਰਨ, ਆਦਿ।

ਪਰ ਸ਼ਬਦ 'ਰਣ' ਦੇ ਏਹੋ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਏਸੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ 'ਰਣਪੀਰ', 'ਰਣਬੀਰ', 'ਰਣਜੀਤ' ਆਦਿ ਨਿੱਜੀ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵੀ ਏਹੋ ਜੋੜ ਸਹੀ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਛ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ /ਯ/ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਜ/ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਏਸੇ ਕਾਰਨ 'ਯੋਗੀ' ਤੋਂ 'ਜੋਗੀ', 'ਯੁੱਧ' ਤੋਂ 'ਯੁੱਧ ਯਤਨ' ਤੋਂ 'ਜਤਨ' ਉਚਾਰਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਆਉਣ ਵਾਲਾ /ਯ/ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਜ/ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ 'ਸੰਜਮ', 'ਸੰਜੁਗਤ', 'ਸੰਜੋਗ', ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ। 'ਸੂਰਜ', 'ਕਾਰਜ', ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ /ਸ/ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਵੀ /ਜ/ ਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਵੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਲੇਖਕ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅੱਜ ਫੇਰ /ਜ/ ਦੀ ਥਾਂ /ਯ/ ਲਿਖਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ 'ਜ' ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਯ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਏਗੀ। ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ 'ਜੋਗੀ', 'ਯੁੱਧ', 'ਜਤਨ', 'ਸੰਜਮ', 'ਸੰਜੋਗ' ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਲੇਖਕ 'ਯੋਗੀ', 'ਯੁੱਧ', 'ਯਤਨ', 'ਸੰਯਮ', 'ਸੰਯੋਗ' ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਤਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜ' ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ।

ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ /ਯ/ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਠ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਉਪਾਯ' ਤੋਂ 'ਉਪਾ', 'ਮੁਲਯ' ਤੋਂ 'ਮੁੱਲ', 'ਭਾਰਤੀਯ' ਤੋਂ 'ਭਾਰਤੀ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਂ 'ਭਯ' ਤੋਂ 'ਭੈ', 'ਜਯ' ਤੋਂ 'ਜੈ' ਵਿਸ਼ਯ' ਤੋਂ 'ਵਿਸ਼ਾ' ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ : ਉਪਾ, ਆਰੀਆ, ਹਿਮਾਲਾ, ਤੁੱਲ, ਮੁੱਲ, ਭੈ ਜਾਂ ਭਉ, ਭਾਰਤੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਮੁੱਧ, ਮੰਤਰਾਲਾ, ਵਿਸ਼ਾ, ਵਿਜੈ।

ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ /ਯ/ ਆਉਂਦਾ ਸੀ; ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ /ਯ/ ਸੂਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਠੀਕ ਮੰਨ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਜੋੜ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ : ਅਭਿਆਸ, ਸਭਿਅਤਾ, ਦਇਆ, ਬਿਆਜ, ਵਿਅੰਜਨ, ਵਪਾਰ, ਆਦਿ

ਜ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ /ਵ/ ਦੀ ਧੁਨੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ /ਬ/ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ 'ਬ' ਵਾਲੇ ਜੋੜ ਹੀ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦ ਹਨ : ਬਣ (ਜੰਗਲ), ਬਸੰਤ, ਬਜੱਰ, ਬਿਆਸ, ਬਾਣੀ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਆਉਣ ਵਾਲਾ 'ਵ' ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਈਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ 'ਸਾਵਮਿ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸੁਆਮੀ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, 'ਸਵਾਦ' ਦਾ ਸੁਆਦ' ਅਤੇ 'ਦਵਾਰਾ' ਨੂੰ 'ਦੁਆਰਾ' ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ, ਅਰਥਾਤ 'ਸੁਆਮੀ', 'ਸੁਆਦ', 'ਦੁਆਰਾ' ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

'ਗੁਰਦਵਾਰਾ' ਦੇ ਏਹੋ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ।

ਝ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮੂਲ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਅਗੋਤਰ ਅਜਿਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਠੀਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਫਰਕ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ 'ਅਨੁਸਾਰ', 'ਅਨੁਕੂਲ', ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰ 'ਅਨਸਾਰ', 'ਅਨਕੂਲ' ਹੈ, ਅਤੇ 'ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ', 'ਪ੍ਰਦੇਸ਼' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅੱਜ 'ਪਰਸੰਸਾ' ਤੇ 'ਪਰਦੇਸ਼' ਹੈ। ਪਰ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ 'ਅਨਸਾਰ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਜਿਹੜਾ ਸਾਰ, ਜਾਂ ਯੋਗ ਨਹੀਂ'। ਇਵੇਂ ਹੀ 'ਪਰਦੇਸ਼' ਦਾ ਅਰਥ 'ਪਰਾਇਆ ਦੇਸ਼' ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਅਗੋਤਰਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਅਗੋਤਰ ਹਨ :

- ਅਨੁ - ਜਿਵੇਂ : ਅਨੁਸਾਰ, ਅਨੁਕੂਲ, ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ।
- ਅਧਿ - ਜਿਵੇਂ : ਅਧਿਕਾਰ, ਅਧਿਨਾਇਕ, ਅਧਿਨਿਯਮ ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰਤਿ - ਜਿਵੇਂ : ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ, ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ, ਪ੍ਰਤਿ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ।
- ਪਰਿ - ਜਿਵੇਂ : ਪਰਿਣਾਮ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਪਰਿਪੂਰਨ ਵਿਚ।
- ਪ੍ਰ - ਜਿਵੇਂ : ਪ੍ਰਤੱਖ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿਚ।
- ਸੰ - ਜਿਵੇਂ : ਸੰਬੰਧ, ਸੰਪੂਰਨ, ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਵਿਚ।
- ਪਰ - 'ਪਰਕਰਮਾਂ' ਤੇ 'ਪਰਵਾਰ' ਦੇ ਇਹ ਜੋੜ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਞ) ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਬੋਲੋੜੀ ਨਾਸਿਕਤਾ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਸਿਕੀ ਵਿਅੰਜਨਾਂ /ਙ, ਞ, ਠ, ਠ, ਮ /ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸੂਰ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਨਾਸਿਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਜਾਂ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਾਸਿਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵ 'ਰਾਮ' ਹੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ 'ਰਾਮ' ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਦੇਵਨਾਗਰੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ, ਰੋਮਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ /ਰ/ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ /ਆ/ (ਕੰਨੇ) ਦੀ ਨਾਸਿਕਤਾ ਅੰਕਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਪਰ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਰਾਮ' ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ 'ਦੇਣ' ਦੀ ਆਮ ਉਚਾਰਨ 'ਦੇਣ' ਹੈ, ਅਤੇ 'ਖਾਣਾ' ਨੂੰ 'ਖਾਣਾ', ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨਾਸਿਕੀ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੂਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਨਾਸਿਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 'ਪਾਣੀ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਪਾਣੀ' ਹੈ, 'ਕਾਨਾ' ਨੂੰ 'ਕਾਨਾਂ' ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਬੋਲੋੜੀ ਨਾਸਿਕਤਾ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਅੱਜ ਵੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਉਦਾਹਰਨ ਵੇਖੋ ਜਾਣ :

'ਕਿੰਨਾ', 'ਜਿੰਨਾ', 'ਲੰਮਾ', 'ਲੰਛਾ', 'ਸੁੱਖਾ' ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗੀ, (ਭਾਵੇਂ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਨਾ ਨਾਸਿਕੀ ਹੈ)।

ਜੇ ਤੂੰ ਸੁਣੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੰਨੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਚੁੱਮੇ ਵਿਚ 'ਸੁਣੇ', 'ਮੰਨੇ', 'ਚੁੱਮੇ' ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਲਾ ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਲੱਗੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਜੇ ਤੂੰ ਲਿਖੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਕਰੇ' ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਲਾ ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ 'ਜੇ ਉਹ ਸੁਣੇ, ਜੇ ਉਹ ਮੰਨੇ, ਜੇ ਉਹ ਚੁੱਮੇ, ਵਿਚ 'ਸੁਣੇ', 'ਮੰਨੇ', 'ਚੁੱਮੇ' ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਲਾ ਨੂੰ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਜੇ ਉਹ ਲਿਖੇ, ਜੇ ਉਹ ਕਰੇ' ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਲਾ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਕਾਣਾ, ਦਾਣਾ, ਤਾਣਾ, ਪਾਣੀ, ਢਾਣੀ, ਕੰਨਾ, ਛੰਨਾ, ਮਾਮਾ, ਨਾਨਾ, ਮਾਮੀ, ਨਾਨੀ, ਮਾਮੇ, ਨਾਨੇ, ਗਾਨੇ, ਉਲਾਹਮੇ, ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਨੇ, ਬਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਲਾ ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਆਕਰਣ ਤੇ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਨਾਸਿਕਤਾ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਆਉਣਾ, ਜਾਣਾ, ਕਰਨਾ, ਤਰਨਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ, ਵੇਖਣਾ, ਰੋਣਾ, ਸੋਣਾ, ਆਦਿ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਤੇ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਆਏਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ।

ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਰ ਇਕੱਠੇ ਆਉਣ, ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਨਾਸਿਕੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਨਾਸਿਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ 'ਆਈਆ' ਉਦਾਹਰਣ ਪਿੱਛੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਆਮ ਉਚਾਰਨ 'ਆਈਆ' ਹੈ। ਇਥੇ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਤਿਮ /-ਆ/ ਨਾਸਿਕੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਸੁਰ ਵੀ ਨਾਸਿਕੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜੋੜ, ਵਿਆਕਰਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, 'ਆਈਆ' ਹੀ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਖੁਆਈਆ', 'ਧੁਆਈਆ', 'ਗੁਆਈਆ', 'ਸੁਆਈਆ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਤਿਮ '-ਆ' ਨਾਲ ਹੀ ਬਿੰਦੀ ਲੱਗੇਗੀ।

ਕੰਮ, ਚੰਮ, ਕੰਨ, ਲੰਮਾ, ਕੰਨੀ, ਥੰਮੀ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਟਿੱਪੀ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਅੱਧਕ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜ ਠੀਕ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਟਿੱਪੀ ਲਾਉਣੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

4.4 ਕੁੱਝ ਫੁਟਕਲ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ

- ੳ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਸਵ-' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ 'ਸਵੈ-' ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਸਵੈਮਾਣ', 'ਸਵੈਸਿੱਧ', 'ਸਵੈਰੱਖਿਆ' ਠੀਕ ਜੋੜ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।
- ਅ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ -ਤਵ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ -ਤਵ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਮਹੱਤਵ', 'ਅਸਤਿੱਤਵ', 'ਵਿਅਕਤਿੱਤਵ' ਠੀਕ ਜੋੜ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।
- ੲ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਹੀਨ' ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ 'ਹੀਣ' ਹੈ, ਇਸ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ 'ਅੰਗਹੀਣ', 'ਗੁਣਹੀਣ', 'ਰਸਹੀਣ' ਸ਼ੁੱਧ ਜੋੜ ਹਨ।
- ਸ) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦਾਂ set, net, inspector, project 'ਸੈੱਟ', 'ਨੈੱਟ', 'ਇੰਸਪੈਕਟਰ', 'ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ' (ਅਰਥਾਤ ਦੁਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅਧਕ ਲਾ ਕੇ) ਲਿਖਣਾ ਠੀਕ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਹ) ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਇਹ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ :
ਸ਼ਿਅਰ (ਕਾਵਿ ਪੰਕਤੀ), ਸ਼ੇਅਰ (share), ਦਾਹਵਾ, ਵਾਇਦਾ, ਬਾਅਦ, ਵਜ੍ਹਾ, ਜਗ੍ਹਾ, ਸੁਥਾ, ਸਤਿਕਾਰ, ਸਮੁਦਾਇ, ਨਾ (ਨਾਮ), ਨਾ (ਜਿਵੇਂ : ਤੂੰ ਨਾ ਜਾ), ਨਾਹ (ਉਸ ਨੇ ਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ)।

ਦੂਜਾ ਅਭਿਆਸ

ਨੋਟ : ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਠੀਕ ਜੋੜ ਉੱਤੇ ਕੇਵਲ (✓) ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਤੇ ਤੀਜੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਖ਼ਾਲੀ ਛੱਡੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਦੇਣੇ ਹਨ। ਜਵਾਬ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਬ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਾ।

- 1 ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜੇ ਜੋੜ ਠੀਕ ਹਨ :
ਸੈਹਰ/ਸਹਿਰ, ਕੇਹੜਾ/ਕਿਹੜਾ, ਸਹੁਰਾ/ਸੋਹਰਾ, ਗਿਆ/ਗਇਆ, ਮੰਤ੍ਰ/ਮੰਤਰ, ਮੰਦਰ/ਮੰਦਿਰ, ਗੁਰ/ਗੁਰੂ, ਠਾਕੁਰ/ਠਾਕਰ, ਅਧਕਾਰ/ਅਧਿਕਾਰ
- 2 ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਲਿਖੋ :
ਖਿਹ, ਵੇਹੜਾ, ਸੁਹਣਾ, ਪਾਨੀ, ਕਾਰਣ, ਵਾਣੀ, ਲਿਖਨਾ, ਜਯ, ਰਾਸ਼ਟਰੀਯ, ਸਵਾਦ, ਲੱਸੀ, ਨਾਨੀ।

- 3 ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਗ਼ਲਤ ਹਨ ਉਹ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਲਿਖੋ :
ਸਵੈਮਾਣ, ਮਹੱਤਵ, ਰਸਹੀਨ, ਨੈਟ, ਬਾਹਦ, ਸਤਿਕਾਰ।

4.5 ਸਾਰ

ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਉਚਾਰਨ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਆਕਰਨ, ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਕੁੱਝ ਤੱਤ ਕਢੇ ਗਏ

ਹਨ। ਉਚਾਰਨ ਲਈ 'ਸ਼ਹਿਰ', 'ਕਹਿਰ', 'ਪਹਿਰ' ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਠੀਕ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। 'ਗਿਆ', 'ਰਿਹਾ' ਆਦਿ ਦੇ ਜੋੜ ਵੀ ਏਥੇ ਦਿੱਤੇ ਠੀਕ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਗਇਆ', 'ਰਹਿਆ' ਆਦਿ ਲਿਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

4.6 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

'ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਚੋਟਵੇਂ ਨਿਯਮ' (ਪੈਂਫਲਿਟ) ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

(ਇਹ ਪੈਂਫਲਿਟ 'ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਕੋਸ਼ ਸੈੱਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਮੁਫਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।)

4.7 ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

ਪਹਿਲਾ ਅਭਿਆਸ

- 1 ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਚਾਰੀ ਹੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਚਾਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਲਿਖੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਆਧਾਰ ਵੀ ਹਨ :
ਇਕ ਆਧਾਰ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ। ਉਚਾਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ 'ਚਾਰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਈਆਂ' ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਆਈਆਂ' ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜੋੜ 'ਆਈਆਂ' ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।
ਇਕ ਹੋਰ ਆਧਾਰ ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਹੈ। ਵਿਉਤਪੱਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਅਸੀਂ 'ਪਰੀਖਿਆਂ' ਦੇ ਇਹ ਜੋੜ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਪ੍ਰੀਖਿਆ' ਹੈ।
'ਪਰੰਪਰਾ' ਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸਤ ਸਿਰੀ ਅਕਾਲ' ਹੈ। ਪਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਅਭਿਆਸ

- 1 ਇਹ ਜੋੜ ਠੀਕ ਹਨ : ਸ਼ਹਿਰ, ਕਿਹੜਾ, ਸਹੁਰਾ, ਗਿਆ, ਮੰਤਰ, ਮੰਦਰ, ਗੁਰੂ, ਠਾਕਰ, ਅਧਿਕਾਰ।
- 2 ਸ਼ੁੱਧ ਜੋੜ ਇਹ ਹਨ : ਖੋਹ, ਵਿਹੜਾ, ਸੋਹਣਾ, ਪਾਣੀ, ਕਾਰਨ, ਬਾਣੀ, ਲਿਖਣਾ, ਜੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਈਮੀ, ਠਾਠੀ।
- 3 ਸਵੈਮਾਣ, ਰਸਹੀਨ, ਨੈਟ, ਬਾਹਦ ਗਲਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਜੋੜ ਹਨ : ਸਵੈਮਾਣ, ਰਸਹੀਨ, ਨੈੱਟ, ਬਾਅਦ।